

• в'юнкі рослини:

- вік;
- опис густоти (мозаїка олистнення);
- висота рослини;
- площа, яка зайнята рослиною;
- фенофази;
- тип підпори для рослини;
- кованина, сітка;
- стіна;
- підпірна стінка;
- балкони внутрішнього подвір'я;
- дерево;

• чагарники:

- вік;
- висота;
- діаметр крони Пн/Пд, Зх/Сх;
- кваліметричні показники;
- фенофази;
- стан рослини (сухостій, хвороби, механічне пошкодження);
- тип посадки;
- ґрунтовий покрив (трав'янистий покрив);
- опис видового складу (контрольна площа 1м²);
- фенофази;
- фенофази у процентному відношенні (витоптано трав'яного покриву, замошення подвір'я);

• декоративні квітники:

- видовий склад (однорічні, багаторічні);
- форма посадки за стилем.

Архітектурний аспект: історико-архітектурний опис, опис сучасного стану подвір'я у стильовому відношенні.

Відповідність історичного стилю будинку до сучасного стану:

- функція дворика (порівняння сучасної функції з історичною);
- наявність архітектурного декору;
- опис сходових клітин та сходів у дворіку;
- підпірні стінки;
- рельєф;
- наявність дисгармонійних прибудов;
- конфігурація дворика;
- значення на плані дворика каналізаційних люків та решіток;
- опис існуючих входів та виходів будинку;
- можливість автостоянки;
- колористика фасадів (дослідження історичної колористики фасадів з архівних матеріалів та з допомогою зрізів).

Досить ґрунтовне дослідження архітектурного аспекту нам необхідне для правильної реновації озеленення у двориках. Оскільки Львів є історичним містом, що ввійшло у спадщину ЮНЕСКО, то вочевидь, що внутрішні відкриті простори мають бути відновленими за всіма правилами реновації історичних об'єктів. Тому досить великий вплив мають найменші дрібниці в архітектурному просторі Львова на озеленення і навпаки.

У архівних матеріалах збереглося досить багато фото та документальної інформації про малі сади у центральній частині міста Львова. Зокрема, карти з зазначеними малими садами та їх композиціями, а також рослинним асортиментом.

Значне місце у місті займали і монастирські сади. До сьогоднішнього дня залишилась дуже мала кількість автентичних монастирських садів.

Найважчим завданням у відновленні малих садів у центральній частині міста це є поєднання сучасних потреб населення міста та дотримання історичних композиційних картин саду. Але досвід європейських історичних міст показує, що наші предки проектували сади та архітектуру, насамперед, для людини, а не для міста і тому міське середовище було настільки злагожене та гармонійне. Тому найкращим виходом у реновації малих садів міста Львова – скористатися досвідом наших попередників та утримати цей історичний дух міста Лева. А сучасні тенденції урбаністики варто розвивати у сучасних мікрорайонах на такому рівні, щоб хотілося сісти на транспорт і поїхати в інший кінець міста і там також гарно відпочити від гомону навантажених вулиць.

Література

1. Бевз М. Проблема дослідження систематизації та охорони планувальних укладів історичних міст (на матеріалах Галичини) // Народознавчі зошити 2, 2000. – С. 237-251.
2. Могитич р. Планувальна структура львівського середмістя і проблеми його датування // Записки Наукового Товариства імені Т.Шевченка. Т. ССХХVII. Праці Секції Мистецтвознавства. – Львів. – 1994. – С. 279-289.
3. Антонович В. Українські міста // Руська історична бібліотека: Розвідки про міста та міщанство на Україні-Русі в XV-XVIII в. – Львів: НТШ, 1904. Т. XXIII. Частина друга. – С. 308-383.
4. Архітектура. Короткий словник-довідник / За заг. ред. А.П. Мардера / Будівельник, 1995. – С. 268.
5. Кучерявий В., Олейнюк О., Лук'яничук Н. Сади і парки Львова. – Львів: Місіонер 2001. – 47 с.
6. Вуйчик В.С. Державний історико-архітектурний заповідник у Львові. – Львів: Каменяр, 1991. – 175 с.: іл. – Рез.: рос., англ., пол.
7. Трегубова Т.О., Мих р. М. Львів: Архіт.-іст. нарис. – К.: Будівельник, 1989. – 272 с.: іл.
8. Архівні матеріали по іл. Ринок та її внутрішніх просторах. Додаток до пояснювальної записки дипломного проекту Олейнюк О.Р., на тему "Комплексний благоустрій внутрішніх двориків площі Ринок м. Львова." Матеріали надані архівом Управління охорони історичного середовища м. Львова.
9. Кучерявий В.П. Урбоекологія. – Львів: Світ, 1999. – 360 с.: іл.
10. Orłowicz M. Ilustrowany Przewodnik po Lwowie. – Lwow – 1920.
11. Bogdanowski. J. Parki i Ogrody Krakowa w obrebie plant u plantami i Wawelem. T.1. Wasyawa 1997.

УДК 581.5: 504

Аспір. Ю. Богданова¹ – м. Львів

ВІЙСЬКОВА ВИСТАВКА 1916 РОКУ У ЛЬВОВІ (НА ВЕРХНІХ ТЕРАСАХ СТРИЙСЬКОГО ПАРКУ)

Розкрито взаємозв'язок архітектури та ландшафту. Показано підхід до композиції у створенні виставки у парку. Історичний розвиток військової виставки та її доля у майбутньому.

Doctorate Yu. Bogdanova – Lviv

Military exhibition in Lviv, 1916 (at the higher terrace of Striyski park)

In this article are opening interdependent architecture and landscape. Showed composition and historic expirations of military exhibition in most beautiful park of Lviv.

¹ архітектурний факультет кафедра історії та художніх основ архітектури, НУ "Львівська політехніка" (National university "Lviv Politechnik")

Стрийський парк є одним з найбільших у Львові (47,61 га). Він створений у 1879 р.¹ на місці невідповідної, хаотично засадженої території, що носила назву "Стрийської хащі". Остаточне впорядкування цього парку здійснив Арнольд Рьорінг – інспектор з міського озеленення, який уміло використав існуючу ситуацію і красу горбистого рельєфу та надав цьому місцю характер прекрасного англійського парку. Цей парк мав таке значення для Львова як Пратер для Відня, Тієргартен для Берліна та Булонський ліс для Парижа. Центральна алея верхньої тераси була запроектована як частина міського Корсо².

Через сім років, після закладення парку, на верхній терасі було створено площу для проведення Вистави Крайової 1894 р.³. Після її закінчення місце вистави стало дуже модним для родинних прогулянок, урочистих походів та проведення фестивалів, що сюди було проведено трамвай, а традиція виставкової площі була продовжена меншими за масштабом виставками, такими як виставка садівництва, бджільництва, гігієни та санітарії, собак і т.д.⁴. У той рік, коли комета Галлея огинала Землю, щонайменше половина міста простежувала саме тут це явище, через те, що це місце є однією з найвищих точок у Львові. Традиції Вистави Крайової, після 1894 р., були підтримані від 1921 р. "Східними Торгами". Але у період між цими датами нема ніяких згадок про якісь крупномасштабні акції на цій території... Хіба що тільки в "Історичних проходах по Львову" Івана Крип'якевича є такі слова: "...На "повиставовій площі" в 1916 р. була австрійська воєнна виставка, на якій виставлено продукти воєнного промислу й воєнні уладження, як, наприклад, окопи, підземні захисти тощо..."⁵ оце і все.

Столиця Галичини – Львів – 3 вересня 1914 р. опинилась у руках росіян і тільки через 293 дні, 22 червня 1915 р. Дві армії Австро-Угорської монархії під командуванням генерала кавалерії – Бьома Ермоллі (Bohm Ermolli) (1856-1941) вдалося її відвоювати. Сам генерал починав кар'єру лейтенантом драгунів. У 1914 році його призначили головнокомандуючим 2 армії. Йому вдалося просунутися своєю армією аж до Одеси. У 1917 році за свої відзнаки перед урядом він отримав статус барона, а у 1918 році – ступінь маршала.

Музи не були прихильними до архітекторів під час війни. Велика кількість будівничих була відірвана від своїх сімей та від мирної роботи і кинута на потреби фронтів. Угорські архітектори мали можливість споруджувати стратегічно важливі об'єкти, такі як мости, укріплення, склади зброї для військових цілей, або відбудовувати розгромлені населені пункти, і все ж залишалися у тіні. Тільки два рази виповнилася честь відзначитися більше, і ця честь обидва рази належить Іштванові Медьасойу (Бенко) (Istvan Medgyaszay (Benko)) з його колегами та друзями Отто Шьонталем (Otto Schonthal), Кальманом Мароті (Kalman Marothy), Палом Хуго (Pal Hugorol), Дюлою Медьасойем (Gyula Medgyaszay), та відомим угорським скульптором Лойошем Лукачем (Lajos Lukacsy).

Іштван Медьасой (Бенко) (1877-1959) – один з найкращих учнів видатного віденського архітектора Отто Вагнера (Otto Wagner) – за своє життя запроектував і збудував велику кількість об'єктів, як в Угорщині, так і за її межами. Усі праці видатних науковців про історію архітектури Австро-Угорської монархії демонструють його проект Універмагу у Відні 1902 року, де він показав нові можливості скла, бетону і металу⁶. Усе своє життя він шукав по світу коріння угорської ар-

хітектури. Прославився тим, що надав у своїх спорудах художньої краси бетону, який на початку XX ст. ставав дуже популярним.

Отто Шьонталь (1878-1961) – видатний віденський архітектор, який був одним з найобдарованіших учнів Отто Вагнера. Впродовж 1898-1901 р. він ходив у школу майстрів, а після італійської стипендії працював у бюро відомого віденця аж до 1910 року. Потім пішов звідти і вже самостійно створив багато проектів, як конкурсних, так і реалізованих⁷. Шьонталь та Медьасой вчилися разом з 1899 по 1903 рік у Отто Вагнера і тому на час роботи над виставкою вже добре знали одне одного.

Кальман Мароті (1876-?) від 1902 по 1904 роки навчається скульптурі в Олойоша Штробла (Alajos Strobl) і бере участь у виставках. Архітектурі навчався на Імператорських Королівських Військових Технічних курсах. Після затвердження його диплому у 1920 р. починається архітектурна практика. Він не тільки зробив масу проектів для Угорщини, велику кількість з яких було реалізовано, але й виховав у своєму бюро інших угорських архітекторів.

Доля Пала Хугорола (Хуго) (1879-1932) є досить трагічною. Однією з відомих реалізованих споруд є театр у Берліні 1914 року. У 1919 році його виключили із спілки архітекторів Угорщини. Впродовж свого життя він брав участь у багатьох конкурсах, на яких отримував визначні місця. Хуго брав активну участь у конференції про проблеми національного стилю. Очевидно той факт, що майже всі його проекти залишилися не реалізованими призвело до того, що у 1932 році він закінчив життя самогубством.

Дюло Медьасой (1887-1947) мав не менш цікавий життєвий шлях. Після закінчення архітектурної освіти працював у бюро свого брата Іштвана. Під час війни він став військовим і дійшов до рангу майора, був командиром батальйону. Всі його власні проекти є реалізованими, це переважно вілли та палаци, але деє у сорокові роки за його проектами будували і п'ятиповерхові будинки. У 1947 році він зник за загадкових обставин.

Лойош Лукач (1876-1927) – учень відомих угорських скульпторів Матрой (Matrai) та Штробла (Strobl). Займався виготовленням пам'ятників відомим державним діячам⁸.

Ця виставка відбувалася на все тій же верхній терасі Стрийського Парку, де у 1894 р. проходила Вистава Крайова, а у 1921 р. пройнуть Східні Торги – місце, де вже традиційно проводилися виставкові імпрези. Військова виставка була розміщена з лівого боку головної алеї, навпроти перехрестя з Вулицею Корсо, приблизно там, де зараз знаходиться кінотеатр "Львів", та тягнулася до вулиці Понінського (зараз Івана Франка). Чи то Медьасой поцікавився у місцевих властей, де найкраще це можна було би зробити, чи до такого вибору його підштовхнув вже власний досвід, але це вдало продовжило локальну традицію.

Начальником будівництва був призначений Іван Котшіш (Ivan Kotsis) (1889-1980) – архітектор, який у 1911 році закінчив Будапештський політехнічний інститут і залишився там на викладацькій роботі. За своє життя він написав багато літератури про архітектуру. У 10-20 роки у своїй творчості він сповідує необароко (art deco), після чого займався стриманим модерном (функціоналізмом). Він був одним з найкращих викладачів.

У мемуарах Івана Котшіша декількома фразами згадується робота у Львові: "Першого січня 1915 року він був закликаний у місто Егер (Eger), звідки з 250 робітниками, як інженер – майор він був направлений в Карпати. Основним його завданням було підтримання доріг у належному стані. Пізніше він відновлював знищені війною населені пункти і, звичайно, ж будував казарми, лікарні та інші споруди для військових потреб. Через те, що частина його підлеглих загинула під час бойових дій, а найкращі із зброєю пішли воювати, Котшіш отримав у своє розпорядження російських військовополонених із львівських таборів, які мали будівельну освіту. Окрім росіян тут працювали ще поляки – як столяри та каменярі; слюсарські, столярні та ковальські роботи виконували львівські євреї. Всі ці робітники виявилися дуже кваліфікованими спеціалістами і зробили свою роботу прекрасно. Робота ця навіть для самого Котшіша була дуже повчальною, бо саме тут він зміг добре заглибитися у практику будівельного процесу. Він займався організацією усіх будівельних робіт, починаючи з доставки будівельних матеріалів, розподілом робочої сили, керував будівництвом в цілому і кожною з його ланок зокрема не тільки у майстернях, але і в інших місцях. Йому дуже подобалась ця робота."

Першого червня 1916 р. Іштвана Медьасойа офіційно затвердили керівником цих робіт і вже 27 червня у Львові була відкрита військова виставка 2-ої Австро-Угорської армії. Будівництво у важкий військовий час викликало великі проблеми через нестачу будівельних матеріалів і тому руки у проєктантів були зв'язані – лише дерево та толь, залізо ж йшло на військові потреби. У більшості випадків використовувалось дерево берези, але тільки для зовнішніх потреб та декоративних елементів. Головний вхід на виставку був запроєктований у вигляді двох, прямокутних у плані башт, на одній з яких розвивався прапор Австрії, а на другій – Угорщини.

Головний павільйон, який запроєктував Іштван Медьасой зовні дуже нагадує Національний павільйон з бетону на горі Геллерт у Будапешті – його дипломну роботу у Отто Вагнера⁹. Запроєктовану у легкому, імпровізованому стилі досить велику споруду, центральний об'єм котрої покрито куполом, увінчує імператорська корона. У середині споруди, під куполом, знаходився портрет Франца Йосифа. На дерев'яну основу були набиті березові дошки і толь – так формувалися стіни. Дуже декоративними були оздоблюючі березові конструкції. Головний вхід охоплювала подібна на триумфальну арку конструкція з берези, яка на виставці 1918 року, на острові Маргарити у Будапешті вже не була відтворена, як суцільна. На цій арці, з входу, було встановлено подвійний герб Австро-Угорщини, а під ним напис: "Indivisibiliter ac inseparabiliter (нероздільні та нерозлучні) O tempora, o mores! (О часи, о звичаї!)".

По центру головного виставкового павільйону було влаштовано прохід, а на виході з нього – той же ж герб та напис. Будівельну деревину та березу для оздоблення привозили з російських лісів і обробляли на військових тартаках. Навпроти виходу, по центральній осі, було встановлено монумент головнокомандуючого Їома Ермоллі роботи Лойоша Лукача. На зворотній стороні пам'ятника було зображено у рельєфі карпатський пейзаж, який символізував проходи армії по Карпатах.

Наліво від головного входу було влаштовано їдальню – ресторан, яку запроєктував Отто Шьонталь. Це велика будівля з неправильним курдонером. Основна її частина мала високий дах – башточку у стилі Wiener Werkstatte – у формі кришталю, що нагадувала – збудовану цим же ж архітектором іподрому башту для судей на віденському Пратері. Дошаті прикраси на бокових стінах є абсолютно віденськими і нагадують його проєкт кав'ярні Kunstschau 1908 р.

Отто Шьонталь зробив акварелі майже усіх виставкових павільйонів які склали основу каталогу цієї виставки, виданого у Відні 1916 року. Це дає змогу тепер точно визначити автора кожної споруди. Порівнюючи перспективи Шьонталю з фотографіями виставки, можна дійти висновку, що вони абсолютно передають характер будівель.

Цікавою спорудою є і Рутенська церква – польова каплиця, запроєктована Палом Хуго. Це реалізація його власних вражень від проходів по Карпатах, бо саме такі церкви будувалися у горах у XVII–XVIII століттях. Так столітні дерев'яні храми знову виникають у людській уяві, відтворені за допомогою художніх засобів.

За фотографією і планом можна встановити, що поруч із цією церквою стояла восьмикутна у плані споруда, на зразок сільського будиночку, з гніздом лелеки на даху. Цей павільйон, запроєктований Іштваном Медьасойем, вже на Будапештській виставці 1918 р. числився як Татарський, але тут, у Львові, він проходив як сільськогосподарський і був виконаний на замовлення полковника Чікі (Csiki). Тут було виставлено роботи військовополонених. Ці експонати зібрав доктор Ігнац Кунош (Ignacz Kunos) з дозволу головнокомандуючого армії для Східного музею.

Павільйон етапної команди із заритих у землю стовпів та толі мав плаский дах. Виконаний тим же автором, він був подібним до віденського вілл. Тут було виставлено солдатську амуніцію, похідні лікарні, картини, фотокартки, мости, тартаки, зразок похідної кухні, військову пошту та телеграф і т. ін.

Павільйон індустрії, запроєктований Кальманом Мароті як споруда, що складається з трьох об'ємів. Зовні вона має дуже еклектичний вигляд і кожна з її частин окрім того, що отримала свій власний характер, несла ще й самостійну виставкову функцію. Тут було розміщено промислові вироби, тартаки, склад деревини, цегельню.

Діоло Медьасой запроєктував павільйон Угорського Червоного хреста, який за планом і зовнішнім виглядом нагадував просту мирну угорську сільську хату. Звичайний двосхилий дах з акцентованим гребенем, який підтримують дерев'яні балки, що опираються на основний об'єм. Тут було виставлено роботи покалічених війною солдат, а також знаходилось інформаційне бюро, в якому можна було дізнатися про поранених та тих, хто потрапив у полон.

У 1918 році практично всі павільйони були відтворені на такій же військовій виставці у Будапешті, що відбулася на острові Маргарити, на Дунаї.

Ці історичні події, а також споруди цих двох виставок, які були створені у тяжкі часи війни і за дуже складних умов, були несправедливо забуті та заховані у пам'яті, але саме вони є одним з елементів історії нашого міста і потребують більш досконалого вивчення.

Назви посилань

1 – головний вхід	6 – павільйон "угорського червоного хреста"
2 – головний павільйон	7 – павільйон етапної команди
3 – пам'ятник б'юму-ермоллі	8 – павільйон індустрії
4 – сільськогосподарський павільйон	9 – їдальня-ресторан
5 – рутенська церква	

Література

1. Przewodnik z Krakowa do Lwowa, Podchorec, Podwooczysk, Brodow, Sobody Rungurskiej, Czemiowiec i po Lwowie. Lwow: 1886. Nakadem Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie. – s. 162.
2. Kowalczyk Micha. Rozwoj terytoryalny miasta/ Miasto Lwow w okresie samorządu 1870 – 1895. Lwow: nakladem Gminy krol. stol. miasta Lwowa 1896. – s. 320.
3. Smetaski Jan. Ziele we Lwowie. Pantacje, ogrody, ogrodki i skwery. Lwow. 1936 "Drukarnia Polska". – s. 17-22.
4. Stankiewicz Zygmund. Ogrody i plantacje miejskie/ Lwow dawny i dzisiejszy. Praca zbiorowa pod redakcj Bohdana Janusza. Lwow: nakadem Malopolskiej Agencji Reklamowej 1928. – s. 67-68.
5. Іван Крип'якевич. Історичні проходи по Львові. Львів: Каменяр. 1991. – С. 113.
6. Ursula Prokop. Wien. Aufbruch zur Metropole. Bohlau verlag Ges. m. b. H. und Co. KG., Wien, Koln, Weimar. 1994. – s. 160-166.
7. Там же. – s. 172.
8. Ulrich Thime und Felix Becker. Allgemeines lexikon der bildenden kunstler von der antike bis zur gegenwart. Leipzig. Verlag von E.A. SEEMANN 1929. – s. 460.
9. Morawanszky Akos. Epiteszet az Osztrak-Magyar monarchiaban. 1867 – 1918. Corwina. Budapest. – s. 86.
10. Hadik Andras. Lemberg es Budapest hadikiallitasai/ Paviion. Epiteszet. Muveszet. Tortenet. OMvH Magyar Epiteszeti Muzeum Paviion Alapitvany, Budapest 2001. – s. 247-271.

2. БОТАНІЧНІ САДИ І ЇХ РІЛЬ В ІНТРОДУКЦІЇ ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН

УДК 631.524+712.41

Проф. Т.М. Черевченко¹, чл.-кор. НАНУ, д-р біол. наук;
проф. П.А. Мороз², д-р біол. наук – м. Київ

РОЛЬ БОТАНІЧНИХ САДІВ І ДЕНДРОПАРКІВ УКРАЇНИ В ІНТРОДУКЦІЇ РОСЛИН ДЛЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ МІСТ

Розглядається розвиток ботанічних садів і дендропарків України в історичній ретроспективі, визначивши їх внесок в інтродукцію деревних рослин для озеленення міст. В основі роботи лежать результати досліджень, проведені в НБС ім. М.М. Гришка, спрямовані на покращення структури і композиційного поєднання видів зелених насаджень осель, так і вирощування нових видів орнаментних рослин і квіткових культур на відкритих ґрунтах.

Prof., Dr. T.M. Cherevchenko, academicien of NAS of Ukraine;
Prof., Dr. P.A. Moros – Kyiv

The importance of Ukrainian Botanical Gardens and Dendroparks forwards plants introduction for city greening

The authors consider development of the botanical gardens and dendroparks system in Ukraine from historical prospective, pointing to its contribution to tree plants introduction and planting trees and gardens in the cities. In the limelight of the article are the outcomes of the research, carried out in M.M. Grishko National Botanical Garden, aimed at improving the structure and species composition of the green plantations in settlements as well as breeding new species of ornamental plant and flower cultures in the open soils.

Інтродукційна та акліматизаційна робота, яка значно збагатила флору України, набула розмаху завдяки будівництву парків і ботанічних садів у кінці XVIII та на початку XIX ст. До початку XVII ст. інтродукція деревних рослин була спрямована лише на введення у культуру плодкових (шовковиця, горіх волоський, вишня, груша, айва тощо) та винограду. У 1631 році за вказівкою Петра Могили був посаджений декоративний сад в Голосієві [4]. Якщо згадати в історичному аспекті, то вже у кінці XVII ст. були закладені підвалини з інтродукції деревних декоративних рослин. Адже в одному з найстаріших парків України – Печорському на Вінничині (кінець XVII ст.) крім липи і ясени, які створювали його основу, були інтродуковані клен гостролистий та явір, гордовина, свидина, бруслина, сосна Веймутова та сосна австралійська, модрина, дуб червоний, гіркокаштан звичайний та інші види [9]. Більшість парків, що будувалися у той період, були дендрологічними, перевага віддавалася деревам і кущам.

Найбагатшими за різноманітністю видового і формового складу рослин були і є в Україні дендропарки кінця XVIII ст. "Софіївка" (м. Умань), "Олександрія" (м. Біла Церква), "Тростянець" (Чернігівська область). У дендропарку "Тростянець", наприклад, зростають 783 види і форми деревних рослин, сюди вперше були інтродуковані смерека Алькокка, кипарисовик горіхоплідний, ялиця Фразера, сосна жовта, тсуга канадська, туйовик пониклий, туя складчаста, маакія амур-

¹ директор, Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
² заступник директора, – "